

Vyjádření školitele k disertační práci

Mgr. Ondřeje Kvapila *Navždy zavřít oči: Husserl, Sartre a smrt*

Disertace Ondřeje Kvapila je výsledkem soustředěného promýšlení otázky smrti v kontextu fenomenologie XX. stol. Hlavní pozornost věnuje autor Husserlovi a Sartrovi, ale přihlíží i k Heideggerovi, k obecnějším souvislostem i k dalším myslitelům (Scheler, Levinas, Dasturová aj.). Sleduje, jak různé způsoby porozumění smrti souvisejí s porozuměním smyslu lidské existence jako takové. Smrt je tematizována ve dvou hlavních ohledech: jedním je zkušenost *smrti druhého*, jenž opouští společný svět, druhým ohledem je konfrontace se *smrtí vlastní*, která ze sdíleného světa vyděluje mne sama.

Otázka, kterou si O. K. klade především, zní: Co činí živou bytost smrtelnou? Kdyby to byla jen fyzická křehkost jejího organismu, bylo by ohrožení smrtí *vnější*, znamenalo by jen vyčerpání snahy o sebezáchovu a podlehnutí tlaku prostředí. Pokud je však smrt něčím, co rozumějíci život vymezuje „zevnitř“ a bytostně, pak je tento způsob uchopení zásadně nedostatečný.

Prvním velkým komplexem problémů, které disertace O. Kvapila podrobně zkoumá a dospívá při tom k velmi netriviálním výsledkům, je koncept smrti v transcendentální fenomenologii E. Husserla, analyzovaný v kapitole nazvané „Nesmrtelnost, o níž nikdo nestojí“. Protože v pracích uveřejněných Husserlem samým přichází téma smrti ke slovu jen okrajově, opírá se O. Kvapil zejména o poměrně nedávno publikované texty z pozůstalosti *Späte Texte über die Zeitkonstitution* a *Grenzprobleme der Phänomenologie*. Na základě jejich analýzy dochází k závěru, že samo východisko v jednotě transcendentální subjektivity má za následek, že smrt u Husserla *nepatří* podstatným způsobem k tomu, co činí člověka člověkem.

Transcendentální subjektivita sice zkušenost světa podmiňuje, ale sama je na průběhu své světské zkušenosti nezávislá – je v tomto smyslu „mimosvětská“. K subjektivitě patří nedílně horizont objektivního, konstituovaného světa, ale nikoli vlastní smrt. Čisté já jako prožitkový proud je universální strukturou, která již vždy konstituuje sebe samu. Smrt je naproti tomu událost ve světě konstitovaném, moment objektivního času světa a týká se jen osobního, vtěleného Já. Ani jemu však není smrt nikdy přítomna: zůstává stále anticipovanou, ale jenom nahodilou událostí ve světě.

Volbou transcendentální subjektivity jako východiska je tedy podle autora práce rozhodnuto i o způsobu, jak lze smrt chápat. Transcendentální subjekt ze sebe smrt vylučuje a nachází ji ve světě, takže je smrt *de facto* odsouzena k tomu stát se „mezním problémem“, který není v konečném smyslu filosofický, nýbrž „eticko-náboženský“. Podle O. Kvapila však Husserl – stejně jako další filosofie nalézající východisko v apodiktické sebe-jistotě subjektu – přehlíží, že jistota vlastním bytím *zahrnuje* rozumění tomu, co znamená *nebytí*, a to jak ve vztahu ke smrti druhého, tak ke smrti vlastní.

Sartrovo pojetí existence jakožto nicotou prostoupeného „bytí pro sebe“ se nalézá (věcně i ve výkladu O. Kvapila) mezi Husserlovou fenomenologií transcendentální subjektivity a Heideggerovým myšlením lidské existence jako „bytí k smrti“. Sartre své pojetí stylizuje jako polemiku vůči Heideggerovu porozumění vlastní smrti jako nejvlastnější

možnosti, k níž se ve své existenci vztahují. Podle Heideggera nás právě tato nejzazší možnost existence, tj. možnost *nebytí*, nechává zakusit, co znamená *být*. Pokud si člověk smrt nezastírá a je s ní v úzkosti plně konfrontován, pak v autentičnosti tohoto sebe-porozumění zakouší původní konečnost svého časového bytí.

Pro Sartra však smrt není mou vlastní nejzazší možností a nelze ji ani očekávat. Lze s ní jen počítat jako s posledním empirickým faktem, který mě čeká ve světě, a jako takový je vnější mezi mé svobody. Sartre proto ve smrti spatřuje exterioritu či alteritu mé subjektivity (alespoň za odbočku by stál v této partii práce vztah mezi alteritou smrti a alteritou druhé osoby u Levinase). Jako empirická událost je u Sartra smrt nahodilá a absurdní, lidský život ke smrti nesměruje ze své podstaty. Jinakost a exteriorita smrti nalézá výraz v její *nepředvídatelnosti* a v její absurditě ve vztahu k našim projektům. Jako tělesná přítomnost na světě, je si subjektivita vědoma sebe samé ve světle projektů, které smrt „zvenčí“ ukončuje. Pokud jde o tuto zásadní vnějšnost smrti, neliší se podle O. Kvapila Sartrova pozice v zásadě od pozice Husserlovy.

Vnějšnost smrti vůči existenci může rovněž připomínat Epikurovu známou tezi, že smrt je mezní fakt, který nám nemůže být nikdy dán, takže se se člověka vlastně netýká. Sartrovo pojetí smrti bývá také někdy jako moderní verze této teze vykládáno. Podle přesvědčivé polemiky O. Kvapila s tímto rozšířeným „epikurovským“ čtením je však Sartre nejinspirativnější tam, kde ukazuje, jak se nás smrt, kterou nemůžeme zažít, naopak bytostně *týká*.

Podle Kvapilova výkladu Sartre nesdílí Epikurův klíčový předpoklad, že uspokojení těla a klid duše jsou účelem, pro něž je vše ostatní jen prostředkem. Stát se s epikurejcem lhostejným vůči smrti by bylo možné, kdyby svět byl jen „můj svět“. Proto Kvapil shrnuje svůj argument proti údajnému Sartrovu epikureismu těmito slovy: „Otázkou není, zda můžeme zůstat smrtí nepohnuti, nýbrž zda to vlastně chceme.“

Kritika Epikura naopak musí ukázat, že ani nejblaženější život nemůže být ke smrti lhostejný, protože smrt se *týká naplněnosti* života, která *nikdy není* věcí jen mne samého. Podobnost s Epikurem je tedy spíše zdánlivá: to, že se se svou smrtí sám „nesetkám“, neznamená, že se mě netýká. Naopak, zasahuje mne spíše v samém jádru mé subjektivity, protože k té bytostně patří sdílený svět, který druzí svou smrtí opouštějí a v němž je já zanechám. A vztahujeme-li se k tomu, kdo odešel, není to jenom k jeho osobě, nýbrž i k tomu, jaký svět nám odkrýval, k jeho podílu na společné historii sdíleného světa. (Krásným vystižením tohoto podstatného rysu je např. řeč H. Arendtové k úmrtí K. Jasperse.)

Sartre, jak lze očekávat, chápe tuto vztaženost primárně jako moc druhých nad minulostí mého života. Mou vlastní smrtí se můj minulý život stane jednou provždy součástí světa budoucího – a to nikoliv mého, nýbrž světa druhých, takže o něm rozhoduje jejich paměť a jejich zapomnění. Má smrt mě tak odcizuje mně samému, „přichází zvenčí a proměňuje mě ve vnějšek“. Avšak tato odkázanost znamená na druhé straně i to, že tato historie, včetně našeho mizivého a mizícího podílu na ní, bude trvat pro ty, kteří se jí budou ujímat a na kterých mi záleží.

V práci sledující otázku smrti je nápadně okrajově přítomen M. Heidegger. Ale jen jako výslovné téma interpretace, které by si vyžádalo zvláštní práci. Úvahy o nutném myšlení smrti a o zásadním významu smrtelnosti pro povahu lidského bytí, které O. Kvapil exponuje v kritice Husserla a v polemickém dialogu se Sartrem, jsou Heideggerem výrazně

inspirovány, ale jsou zároveň svébytné tím, že na rozdíl od bytí Heideggerovy ontologické difference je u Kvapila smrtelné bytí možné jen jako bytí v osobně sdíleném světě. Myšlení smrti, které obrací člověka k povaze jeho bytí, je tak v kritickém vymezení vůči Sartrovi formulováno také s výrazně odlišným vyzněním, než mají známé rozbory Heideggerovy. Vyniká v něm podle mě úloha, jakou má smrt právě pro porozumění *sdílenosti* světa a *dějinnosti* našeho bytí v něm.

Závěrečná část práce je věnována kritice Sartrovy představy, která zřejmě zavedla podnět k jeho „epikurovským“ interpretacím, že smrt je nemyslitelná, protože si ji nemůžeme představit, protože je jenom faktem ve světě, který zažijí druzí. O. Kvapil proti tomu ukazuje, že zatímco představit si vlastní smrt samu nemůžeme, *myslet* ji samu nejen můžeme, nýbrž musíme. Myslíme ji totiž jako konec vlastního bytí nebo konec bytí druhého *ve společném světě* a jako takovou ji také chápeme. Chápeme, co znamená, že náš život může kdykoli skončit, nebo že život někoho druhého skončil, a chápeme také to, jak bytostně se obojí tento konec týká naší existence ve světě jako takové.

Kvapilovo jasné rozlišení *představ* vlastní smrti, které nemohou být než představami vnějších okolností, a *myšlení smrti* (jak vlastní, tak druhého) je velmi cenné, jelikož právě myšlení smrti nás přivádí k povaze našeho bytí sebou jako sdílení světa, který nám byl a je otevírán druhými a v němž druhé zanecháváme, tedy světa, z něhož rozumějící život povstává a do něhož končí. A tuto dějinnou povahu lidského života jakožto bytí-sebou-ve-světě otevírá radikálně právě myšlení smrti.

ZÁVĚR: Práce Mgr. Ondřeje Kvapila je důkladně promyšlená a velmi dobře a úsporně napsaná. Koncentruje se na ústřední téma, na přímý rozhovor s vykládanými autory, v němž postupně rozvíjí vlastní pozici, která je i v mezinárodním kontextu samostatným příspěvkem k diskusi o tématu. Vnější atributy akademičnosti, které často kvalifikační práce rozřadí do sekundárních souvislostí, omezuje ve prospěch myšlenkové koherence a literární kvality textu. Disertaci jednoznačně doporučuji k obhajobě.

prof. Pavel Kouba